

RAPORT Z WIZYTY STUDYJNEJ W GRUZJI

DOKUMENT POMOCNICZY

dla organizacji pozarządowych, administracji rządowej oraz samorządowej i innych instytucji zainteresowanych realizacją projektów pomocowych na rzecz Gruzji w ramach programów grantowych, w tym programu polskiej pomocy zagranicznej

Styczeń 2009

Mapa 1: Gruzja, sierpień 2004 r.

Spis treści:

1	Wstęp	3
1.1	Główny cel wizyty studyjnej	4
1.2	Program wizyty studyjnej	4
1.3	Uczestnicy wizyty studyjnej	5
2	Wyniki i analiza zebranych informacji	6
2.1	Sugerowane sektory wsparcia	7
2.1.1	Wsparcie jednostek administracji samorządowej	7
2.1.2	Pomoc społeczna i ochrona zdrowia	9
2.1.3	Integracja mniejszości narodowych	14
2.1.4	Rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich	16
2.1.5	Edukacja, podnoszenie kwalifikacji zawodowych	18
2.1.6	Wsparcie społeczeństwa obywatelskiego	21
2.1.7	Turystyka i ekologia	24
3	Podsumowanie	26
4	Rekomendacje	28
4.1	Rekomendacje dla aplikantów	28
4.2	Rekomendacje dla donatorów	29
5	Załączniki	30
5.1	Informacja o ekspertach – członkach grupy zadaniowej	30
5.2	Harmonogram wizyty	32
5.3	Spis literatury i odnośników do informacji	34
5.4	Dane kontaktowe rozmówców	35
5.5	Przykładowe ceny towarów i usług	38

1. Wstęp

W związku z konfliktem zbrojnym między Gruzją i Rosją w sierpniu 2008 roku sytuacja społeczno-polityczna w Gruzji wyraźnie się skomplikowała. Dotychczasowe priorytety polityki rozwojowej opracowane przez władze gruzińskie oraz międzynarodowe instytucje należy poddać ponownej analizie, uwzględniając obecną sytuację, w jakiej znalazło się społeczeństwo gruzińskie. W średnio- i długookresowych strategiach należy wziąć pod uwagę nie tylko wciąż nierozwiązane problemy sektorowe, ale przede wszystkim wyzwania związane z falą uchodźców wewnętrznych w następstwie konfliktu sierpniowego. Dodatkowym wyzwaniem, mającym wpływ na jakość założonych celów i ich realizację, jest realizacja ustaleń październikowej konferencji donorów. Międzynarodowe instytucje przeznaczyły wówczas 3,5 mld USD (z czego Polska w ramach polskiej pomocy zagranicznej zadeklarowała Gruzji wsparcie w wysokości 5,5 mln EUR w latach 2008–2010). Unia Europejska podjęła decyzję o alokacji 500 mln EUR z budżetu z przeznaczeniem na pomoc rozwojową dla Gruzji do 2010 roku. Stanowi to znaczny wzrost środków w ramach Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (ENP¹). Dlatego też polskie środowiska zaangażowane w pomoc rozwojową dla Gruzji powinny dokonać weryfikacji swoich strategii pomocowych, uwzględniając zaistniałe okoliczności.

W związku z tym Departament Współpracy Rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w konsultacji z Grupą Zagranica zorganizował w dniach 29.11–6.12.2008 roku wizytę studyjną grupy ekspertów w Gruzji, w której efekcie powstał niniejszy raport.

Raport jest dokumentem pomocniczym, a nie oficjalną rekomendacją Grupy Zagranica czy Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Jednakże zaleca się organizacjom i instytucjom zainteresowanym programowaniem i realizacją projektów pomocowych na rzecz Gruzji, aby wzięły pod uwagę zawarte w nim informacje i sugestie.

¹ „European Neighbourhood Policy. European Union – Georgia Action Plan”. Komisja Europejska 2006.

1.1 Główny cel wizyty studyjnej

Głównym celem wizyty studyjnej w Gruzji było zapoznanie się z obecną sytuacją społeczno-ekonomiczną po konflikcie zbrojnym w sierpniu w 2008 roku.

Na podstawie zebranych materiałów eksperci z zespołu zadaniowego dokonali wstępnej analizy oraz zaproponowali potencjalne sektory zaangażowania dla polskich organizacji pozarządowych, administracji rządowej i samorządowej oraz innych instytucji, w tym również należących do sektora prywatnego, zainteresowanych pomocą rozwojową dla Gruzji w roku 2009 i w latach następnych w ramach polskiej pomocy zagranicznej oraz innych programów grantowych.

1.2 Program wizyty studyjnej

W ramach wizyty studyjnej w Gruzji zespół konsultantów odbył wiele spotkań i konsultacji tematycznych zarówno w instytucjach centralnych, jak i terytorialnych administracji publicznej, w organizacjach pozarządowych i instytucjach międzynarodowych. Harmonogram przeprowadzonych spotkań znajduje się w załączniku 5.2: *Harmonogram wizyty*.

W programie wizyty starano się uwzględnić te organizacje, które mają przede wszystkim dobre rozpoznanie problemów związanych z najnowszą falą uchodźców wewnętrznych² (IDPs), jak również szeroką wiedzę dotyczącą problemów społecznych z regionów nie objętych sierpniowym konfliktem. Program wizyty przewidywał spotkania na szczeblu zarówno centralnym, jak i samorządowym. Rozmówcy zostali tak dobrani, aby uzyskać jak najbardziej przekrojową charakterystykę problemów oraz aktualnego kierunku rozwoju Gruzji.

² Termin „uchodźcy wewnętrzni” (ang. *Internally Displaced Persons –IDPs*) oznacza osoby, które zostały zmuszone do opuszczenia swych miejsc zamieszkania z tych samych powodów co uchodźcy, ale – w przeciwieństwie do uchodźców – nie przekraczają granicy uznanej za międzynarodową i tym samym podlegają jurysdykcji swojego kraju.

1.3 Uczestnicy zespołu zadaniowego

Członkowie zespołu zadaniowego to osoby o wieloletnim międzynarodowym doświadczeniu z zakresu zarządzania oraz niezbędnej wiedzy w dziedzinie edukacji i przeprowadzania szkoleń, problemów mniejszości narodowych, rolnictwa i rozwoju wsi, szeroko pojętej pomocy społecznej, w tym budowaniu struktur terenowych i instytucjonalnych.

Skład zespołu zadaniowego:

1. Krzysztof Czaja, zastępca dyrektora Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej Miasta Wałbrzycha
2. Bronisław Rzeszotarski, niezależny ekspert, doktor nauk prawnych, specjalista ds. mniejszości narodowych
3. Wojciech Tworkowski, członek Komitetu Wykonawczego Grupy Zagranica, pracownik Fundacji Batorego
4. Anna Żarnowiecka, przedstawicielka organizacji pozarządowej „Partnerzy dla Samorządu” z Poznania
5. Juliusz Ziemak, koordynator wizyty studyjnej z ramienia Departamentu Współpracy Rozwojowej MSZ.

polska pomoc

2. Wyniki i analiza zebranych informacji

Z analizy zebranych informacji wynika, że w nadchodzących latach największym wyzwaniem dla Gruzji będzie decentralizacja państwa i konieczność wzmocnienia samorządności lokalnej. Dlatego też zespół zadaniowy sugeruje, aby nadrzędnym celem wsparcia rozwojowego Gruzji ze strony organizacji i instytucji polskich było **wsparcie procesu decentralizacji władzy oraz rozwoju społeczności lokalnych poprzez wzmocnienie struktur, instytucji i gospodarki na poziomie lokalnym.**

Uzasadnienie:

Od uzyskania niepodległości Gruzja przechodzi transformację ustrojowo-społeczno-ekonomiczną. Pierwsza próba decentralizacji władzy, przeprowadzona w 2005 roku, zakończyła się niepowodzeniem. Wobec braku odpowiednich przepisów prawa, które regulowałyby kompetencje i obowiązki administracji samorządowej, samorządy lokalne są uzależnione od władzy centralnej. W efekcie praktycznie powrócono do zarządzania centralnego i poprzez planowanie, dystrybucję i zarządzanie środkami budżetowymi wzmocniono władzę centralną.

W 2008 roku pod naciskiem instytucji międzynarodowych wznowiono prace legislacyjne mające na celu decentralizację aparatu państwowego i zreformowanie systemu władzy wykonawczej poprzez zwiększenie decyzyjności i odpowiedzialności administracji samorządowej. Parlament gruziński przyjął ustawę o samorządach lokalnych i podziale administracyjnym. Dlatego też, biorąc pod uwagę poprzednie niepowodzenia, uzasadnione wydaje się wspieranie reformy decentralizacyjnej, szczególnie poprzez bezpośrednie wspieranie administracji lokalnej w wypełnianiu zadań wynikających z ustawy. W ramach szeroko pojętego wspierania procesu decentralizacji sugerujemy zainteresowanym organizacjom i instytucjom programowanie i realizację pomocy rozwojowej w ramach jednej wybranej jednostki samorządowej Gruzji.

2.1 Sugerowane sektory wsparcia

2.1.1 Wsparcie jednostek administracji samorządowej

Opis sytuacji:

W ramach reformy samorządowej rozpoczętej w 2005 roku³ dokonano nowego podziału terytorialnego Gruzji na 69 rejonów (odpowiednik polskiej gminy) skupionych w dziewięciu regionach oraz na pięć jednostek miejskich. Każdym regionem zarządza gubernator mianowany przez prezydenta. Formalnie pełni on funkcję regionalnego przedstawiciela prezydenta. W regionach działają również rady regionów wybierane w wyborach powszechnych. Rada wybiera ze swego składu egzekutywę, która z kolei w porozumieniu z przedstawicielami władz centralnych wybiera przewodniczącego (odpowiednik polskiego wójta). Regiony nie mają umocowania prawnego i stanowią przedłużenie administracji centralnej w terenie, a ciągłe zmiany koalicji w ramach rady przyczyniają się do procesów destabilizujących władzę wykonawczą. Odrębny status prawny ma Autonomiczna Republika Adżarii (własny parlament, władze wykonawcze, kompetencje i budżet).

Po niepowodzeniach pierwszych reform decentralizacyjnych administracja rejonów została pozbawiona znacznej części uprawnień oraz wpływów budżetowych: podatków dochodowych od osób fizycznych i prawnych. W jej gestii pozostały jedynie wpływy z podatków od nieruchomości (około 13% całości budżetu) oraz z opłat lokalnych. Jednocześnie w znacznym stopniu ograniczono kompetencje samorządu i ich decyzyjność, a kompetencje administracji samorządowej określone w ustawie z 2008 r. zostały ograniczone do wypełniania kilku podstawowych zadań. Część z nich pozostawiono uregulowaniom wolnorynkowym. W efekcie spowodowało to, że np. po sprzedaży sieci wodno-kanalizacyjnej prywatnemu przedsiębiorstwu zaopatrzenie w wodę, stanowiące dotąd domenę państwa, uległo w niektórych rejonach Gruzji załamaniu.

³ Center for Effective Governance System and Territorial Arrangements Reform. <http://www.cegstar.ge>

Większość środków w budżecie gminy stanowią specjalne i celowe dotacje z budżetu państwa, o które każdorazowo należy się starać na zasadach konkursowych (np. budżet Kutaisi w 2008 roku wyniósł 54 mln GEL⁴, z czego 20 mln stanowiło budżet podstawowy, a pozostałe środki zostały przyznane jako dotacje celowe i specjalne).

Przygotowywana obecnie kolejna odsłona reformy ma na celu zwiększenie uprawnień władz lokalnych i krok w kierunku rzeczywistej decentralizacji Gruzji. Trudno na tym etapie powiedzieć, na ile reforma ta będzie głęboka i jaki zakres kompetencji, a w konsekwencji także środków finansowych, zostanie przekazany jednostkom samorządowym. Nieznany jest również kształt i charakter ewentualnego podziału terytorialnego na szczeblu regionalnym. Wydaje się, że rozwiązania o charakterze politycznym mogą zdominować rozwiązania funkcjonalne. Jedną z podstawowych obaw – wyrażanych zarówno w instytucjach odpowiedzialnych za reformę, jak i w samych samorządach – jest poziom kompetencji władz lokalnych. Funkcjonowanie w zdecentralizowanych warunkach może okazać się dla nich dużym wyzwaniem. Otwiera to szerokie możliwości zaangażowania przed polskimi organizacjami pozarządowymi i instytucjami samorządowymi, które mają już za sobą doświadczenie reform administracyjnych.

Bardzo ważnym ogniwem – jednym z wielu przy budowaniu potencjału władzy lokalnej – są działania na rzecz poprawy jakości usług komunalnych oraz wsparcie samorządów zarówno na poziomie kształcenia urzędników, jak i w przygotowywaniu odpowiednich procedur oraz mechanizmów realizacji zadań. Jednym z przykładów, ale nie jedynym, poprawy jakości usług komunalnych może być gospodarka odpadami. Odpady są w większości składowane na „dzikich” wysypiskach⁵, z których trujące substancje bez przeszkód przenikają do gleby i wód gruntowych. W skali kraju jest tylko jedno legalne składowisko śmieci.

Rozwiązanie wszystkich problemów z pewnością wymaga środków wielokrotnie większych niż te dostępne w ramach programu polskiej pomocy zagranicznej.

⁴ Lari – oficjalna waluta Gruzji.

⁵The Center for Strategic Research and Development of Georgia. <http://www.csrdg.ge>

Wizyta studyjna pokazała jednak, że istnieje bardzo duży potencjał oraz możliwości współpracy dla polskich samorządów, organizacji pozarządowych i instytucji publicznych, zwłaszcza na poziomie eksperckim i doradczym.

Ze względu na dużą liczbę organizacji i instytucji zaangażowanych w działania pomocowe w Gruzji wszelkie działania i projekty powinny być poprzedzone szczegółową analizą problemów, rozpoznaniem dostępnych możliwości oraz wykorzystaniem potencjału partnerów gruzińskich.

Propozycje działań:

Tworzenie administracji samorządowej jest procesem złożonym i długotrwałym. W przypadku Gruzji, z jej negatywnymi doświadczeniami w budowaniu demokracji lokalnej, aby osiągnąć sukces, niezbędne jest połączenie wszystkich elementów programowych w jedną długofalową koncepcję rozwojową skierowaną na budowanie potencjału urzędników samorządowych czy bezpośrednią modernizację wybranej jednostki administracyjnej.

Na obecnym etapie rozwoju samorządności lokalnej Gruzji wzmocnienia potencjału administracji rządowej i samorządowej można dokonać poprzez szkolenia zwiększające merytoryczny zakres wiedzy na konkretnych stanowiskach (np. księgowość, współpraca przy tworzeniu lokalnych strategii rozwoju dla wybranych jednostek samorządowych, kontrola, audyt, planowanie i realizacja budżetu, sprawozdawczość, przygotowywanie ofert inwestycyjnych).

2.1.2 Pomoc społeczna i ochrona zdrowia

Opis sytuacji:

Na szczeblu centralnym pomocą społeczną i ochroną zdrowia zajmuje się Ministerstwo Pracy, Zdrowia i Polityki Społecznej [dalej MPZPS]. W niewielkim zakresie, dotyczącym w głównej mierze dzieci i młodzieży, funkcję tę pełni Ministerstwo Edukacji. MPZPS realizuje swoje zadania poprzez programy rządowe (np. walki z bezrobociem) i resortowe skierowane przede wszystkim do osób dotkniętych ubóstwem.

Jeszcze do niedawna państwo gruzińskie nie zapewniało obywatelom minimalnej opieki zdrowotnej ani socjalnej. Praktycznie nie istnieje instytucja ubezpieczenia społecznego, a tym bardziej chorobowego. Służba zdrowia, również państwowa, jest płatna, a wezwanie karetki pogotowia do niedawna wiązało się z koniecznością pokrycia kosztów jej przyjazdu.

W centrach miast i na ich obrzeżach wiele mieszkań jest pozbawionych wody i gazu – nie tylko ze względu na braki w ich dostawie, ale często z braku wystarczających środków, by opłacić koszty użytkowania mediów.

W Gruzji panuje bardzo duże bezrobocie, szerzą się też alkoholizm i narkomania⁶, wyniszczające całe rodziny i rodzące przemoc domową. Przyjęta przez rząd ustawa o pracownikach socjalnych obejmuje głównie pracę z ofiarami i sprawcami przemocy domowej. Nie ma tu rozwiniętej sieci instytucji, które świadczyłyby pomoc osobom marginalizowanym i wykluczonym społecznie. Brak również programów zapobiegania narkomanii, co powoduje, że podejmowane działania mają charakter doraźny, a nie systemowy. Milczeniem pomijany jest problem nadużywania alkoholu i jego społecznych skutków, a niewielka liczba pracowników socjalnych (szacuje się, że na jednego pracownika socjalnego przypada od tysiąca do kilkudziesięciu tysięcy rodzin) nie jest w stanie nie tylko pomóc ubogim rodzinom, ale wręcz przeprowadzić rzetelnego wywiadu środowiskowego.

Kolejnym wyzwaniem jest poprawa sytuacji osób niepełnosprawnych. Praktycznie pozostają one w ciągłej izolacji, zamknięte w swoich domach. Niepełnosprawność określana jest wyłącznie w kategoriach medycznych, a nie społecznych. Brak jest prawnej definicji osoby niepełnosprawnej.

⁶ Wg nieoficjalnych danych w Gruzji na ok. 4,5 mln ludności jest 300 tys. narkomanów. Por.:
<http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0251/panorm01.php#30>
http://www.kavkazweb.net/news/news.cgi?action=view&nid=01&yy=2007&mm=6&dd=26&message_id=11828513387207YZKIF8sv7tyB1Y0rDM

Spośród ponad 746 oficjalnie zarejestrowanych⁷ lokalnych organizacji pozarządowych w Gruzji w dziedzinie pomocy społecznej aktywnie działa około 110. Organizacje działające w sektorze pomocy społecznej są podzielone na dwie grupy: pracujące z osobami niepełnosprawnymi oraz wspierające społecznie osoby niepełnosprawne. Tylko około 30 organizacji prowadzi programy podnoszące kwalifikacje osób niepełnosprawnych. Najmniejszy odsetek stanowią organizacje prowadzące działalność o charakterze długoterminowym. Jedynie dwie organizacje działają w terenie wiejskim. Wszystkie organizacje pozarządowe zależą od finansowania zewnętrznego i tylko niewielka ich grupa otrzymuje wpłaty od osób, którym świadczą usługi.

Dla organizacji z sektora świadczenia usług społecznych największym problemem jest *fundraising* oraz brak skutecznych procedur współpracy z rządem. Procedury przetargowe są niejasne i skomplikowane.

Stabilne finansowo placówki socjalne dla osób ubogich, niepełnosprawnych, bezrobotnych, uzależnionych, ofiar przemocy domowej itp. są w Gruzji bardzo nieliczne. W głównej mierze są one prowadzone przez międzynarodowe organizacje pozarządowe oraz instytucje (np. UNHRC, Komisja Europejska). Do najbardziej aktywnych należą:

- 1) Caritas Georgia – prowadzi dzienny dom pobytu dla dzieci ulicy, schronisko dla bezdomnych oraz placówki aktywizacji zawodowej dla młodzieży i osób dorosłych (np. warsztaty samochodowe, zakład stolarski, piekarnię, sklep); świadczy też usługi opiekuńcze dla osób obłożnie chorych.
- 2) Camillians in Georgia – prowadzi Dom Dziennego Pobytu dla Osób Niepełnosprawnych. Oficjalnie ośrodek zarejestrowany jest jako gabinet psychoterapeutyczny będący częścią polikliniki, w której świadczone są nieodpłatne usługi zdrowotne.
- 3) Coalition for Independent Living – skupia 21 organizacji z całej Gruzji działających na rzecz osób niepełnosprawnych; z ich inicjatywy rząd przyjął Koncepcję Socjalnej Integracji Osób Niepełnosprawnych.

⁷ “Study of development of welfare organizations in Georgia, Civil Society Development Programme”, Civil Society Institute, 2007.

- 4) Anti-Violence Network of Georgia – pracuje z osobami uzależnionymi od narkotyków przebywającymi w zakładach karnych, z ofiarami przemocy domowej; współpracuje też z organizacjami zrzeszającymi narkomanów.
- 5) Save the Children Coalition – zajmuje się pomocą dzieciom, w tym również ofiarom przemocy domowej.

Analizując dotychczasową działalność instytucji i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony zdrowia i pomocy społecznej, można ocenić, że jest ona dalece niewystarczająca. Wpływa na to w pewnej mierze brak uregulowań prawnych i skutecznych programów rządowych, które pociągałyby za sobą środki finansowe na ich realizację. Brakuje także specjalistów przygotowanych do pracy z osobami

niepełnosprawnymi, marginalizowanymi i wykluczonymi społecznie. Nie ma czytelnego systemu finansowania organizacji pozarządowych. Z obserwacji wynika, że organizacje pozarządowe działają tak długo, jak długo otrzymują dotacje na realizację określonych programów.

Planując projekty rozwojowe, należy wziąć pod uwagę, że rozwój usług środowiskowych w opiece długoterminowej jest nie tylko działaniem o charakterze integracyjnym, lecz również czynnikiem stwarzającym duże możliwości wzrostu zatrudnienia.

Propozycje działań:

1) **Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu:**

- *budowa systemu opieki długoterminowej dla osób starszych, niepełnosprawnych i przewlekle chorych (dienne i całodobowe domy pomocy społecznej, warsztaty terapii zajęciowej dla osób niepełnosprawnych, warsztaty aktywizacji zawodowej itp),*
- *budowa systemu pomocy rodzinom niewydolnym wychowawczo (dienne placówki opiekuńczo-wychowawcze),*
- *rozwój usług środowiskowych dla dzieci i młodzieży (rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka).*

- 2) **Integracja** osób, grup i społeczności lokalnych realizowana poprzez poradnictwo rodzinne, specjalistyczne oraz obywatelskie, jak również powstawanie i wspieranie instytucji samopomocy (np. kluby czy centra integracji społecznej).
- 3) **Działania o charakterze profilaktycznym** skierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Mogą być prowadzone na zasadach pilotażu przez instytucje lokalne i organizacje pozarządowe. Otoczenie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym cechuje niska świadomość zagrożeń prowadzących do marginalizacji (np. alkoholizm, narkomania, brak jakiejkolwiek aktywności społeczno-zawodowej i edukacyjnej). Niezbędne jest zatem nasilenie działań o charakterze informacyjno-doradczym i prewencyjnym.
- 4) **Działania obejmujące nabycie przez osoby bezrobotne nowych kwalifikacji i umiejętności zawodowych** oraz pomoc w wyborze nowego zawodu (doradztwo zawodowe). Należy zaznaczyć, że wszelkie planowane działania muszą być poprzedzone dokładną analizą rynku pracy i określeniem, w których sektorach gospodarki narodowej pojawi się potrzeba zatrudnienia nowych pracowników⁸.
- 5) **Budowanie strategii i planowanie** w pomocy społecznej jako ważny wkład instytucji i organizacji pozarządowych w tworzenie programów rządowych. Doświadczenia organizacji Coalition for Independent Living wskazują na możliwości współpracy z rządem w tym zakresie.
- 6) **Szkolenie kadry zatrudnionej w publicznych służbach ochrony zdrowia i pomocy społecznej oraz działania mające na celu aktywizację społeczno-zawodową.** Dotyczy to podnoszenia kwalifikacji m.in. pracowników socjalnych, terapeutów, psychologów, pedagogów, doradców zawodowych itd. oraz kształcenia nowych kadr.
- 7) **Wsparcie i promocja wolontariatu** jako jednej z form integracji osób z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Przygotowanie wykwalifikowanych kadr wolontariatu wydaje się niezbędne praktycznie we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Największe potrzeby w tym zakresie występują w ochronie zdrowia (opieka nad obłożnie chorymi i niepełnosprawnymi), w usługach opiekuńczych świadczonych w domach, w pracy z dziećmi w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

⁸ "Employer workforce demand", IOM Georgia, July 2007; "A survey on employer demand for workforce in Georgia", IOM Georgia, July 2007.

- 8) **Przygotowanie profesjonalnych materiałów edukacyjnych i szkoleniowych** dla osób zajmujących się problematyką pomocy społecznej (dotyczy to zarówno instytucji z sektora publicznego, jak i organizacji pozarządowych). Materiały te powinny uwzględniać specyfikę problemów występujących w Gruzji oraz opis praktyk wypracowanych przez Polskę i inne kraje mające odpowiedni dorobek w rozwiązywaniu problemów społecznych i ochrony zdrowia.

W celu opracowania podstaw programowych niezbędne jest dokładne rozpoznanie potrzeb, szczególnie w kształceniu specjalistów pracujących z „dziećmi ulicy” (pedagodzy, psychologodzy, terapeuci uliczni – *street-workers*), z osobami niepełnosprawnymi (terapeuci zajęciowi, rehabilitanci, fizjoterapeuci) oraz z uzależnionymi od środków psychoaktywnych (psychologodzy, terapeuci i psychoterapeuci, pedagodzy).

2.1.3 Integracja mniejszości narodowych

Opis sytuacji:

Mniejszości narodowe stanowią 16% populacji Gruzji, z czego największe to Azerbejdżanie (6,5%) i Ormianie (5,7%). Okolice Tbilisi zamieszkuje również sporo ludności osetyjskiej. W Autonomicznej Republice Adżarii dominującą część ludności stanowi religijna mniejszość muzułmańska. Zazwyczaj mniejszości te są lojalne wobec władz w Tbilisi, jednakże do końca lat 90. XX wieku w niektórych regionach kraju centralne władze administracyjne nie sprawowały faktycznej kontroli nad niektórymi regionami. Obecnie sytuacja uległa znacznej poprawie, a tendencje mniejszości narodowych dążących do autonomii znacznie osłabły. Ludność Gruzji zachowała znaczne odrębności regionalne, z równoczesnym wysokim poczuciem wspólnej tożsamości gruzińskiej. Nadal jednak istnieje potencjalne zagrożenie wykorzystania różnic regionalnych i etnicznych do destabilizacji państwa.

W polityce rządu centralnego włączanie mniejszości w funkcjonowanie państwa z pewnością nie jest kwestią pierwszoplanową. Rząd raczej nie reaguje na podnoszone przez nie zastrzeżenia i żądania. Jednocześnie władze gruzińskie w swoich działaniach nie zawsze zachowują konieczną w tych sprawach delikatność. Manifestacyjne stawianie gruzińskich krzyży w azerbejdżańskich i adżarskich wsiach muzułmańskich jest tego przykładem.

Wdrożona w 2005 roku reforma samorządowa (obecnie modyfikowana), która miała m.in. poprawić sytuację mniejszości narodowych, nie spełniła pokładanych w niej nadziei. Ze względu na słabo rozwiniętą infrastrukturę, nieznaną języka państwowego oraz niemożność wpływania na politykę lokalną Ormianie w Samcche-Dżawachetii od dłuższego czasu podnoszą kwestię autonomizacji regionu. Zamieszkujący Kwemo-Kartlię Azerbejdżanie postulują raczej zwiększenie ich udziału we władzach lokalnych.

Źródłami konfliktów są również nieuregulowane kwestie własności ziemi, jak np. problem zasiedlania dawnych gospodarstw Greków przez migrantów z Adżarii w Kwemo-Kartlii⁹.

Propozycje działań:

Dążenia autonomiczne mogą spowodować wzrost dążeń odśrodkowych i – w najgorszym scenariuszu – zagrażać jedności i rozwojowi państwa. Aby projekty skierowane do mniejszości narodowych okazały się skuteczne, powinno się rozważyć przede wszystkim współpracę z władzami lokalnymi. Należy jednocześnie zwiększyć kompetencje mniejszości narodowych i ich udział w funkcjonowaniu państwa. Można to osiągnąć przez promocję nauki języka państwowego oraz stwarzanie warunków do współpracy między przedstawicielami różnych mniejszości z administracją gruzińską. Nieznajomość języka państwowego powoduje ograniczenie w dostępie do edukacji wyższej oraz utrudnia uzyskanie pożądanego statusu społecznego.

Ważnym czynnikiem wzmacniającym atrakcyjność państwa gruzińskiego dla mniejszości jest poprawa warunków życia. Przykładem projektu spełniającego te założenia może być finansowane przez Komisję Europejską wsparcie na rzecz tworzenia spółdzielni rolniczych w Samcche-Dżawachetii: finansowane mogły być wyłącznie wspólne projekty konsorcjów lokalnych (ormiańskich) organizacji pozarządowych z władzami lokalnymi, w których w większości zasiadali reprezentujący rząd centralny Gruzini.¹⁰

⁹ Por. *Georgia's Armenian and Azeri Minorities*, „ICG Europe Report” N°178, 22 November 2006, http://www.crisisgroup.org/library/documents/Europe/caucasus/178_georgia_s_armenian_and_azeri_minorities.pdf; H. Lohm, *Javakheti after the Rose Revolution: Progress and Regress in the Pursuit of National Unity in Georgia*, April 2007, “European Center for Minority Issues Working Paper” 38, http://www.ecmi.de/download/working_paper_38.pdf; J. Wheatley, *Defusing Conflict in Tsalka District of Georgia: Migration, International Intervention and the Role of the State*, October 2006, “European Center for Minority Issues Working Paper” 36, http://www.ecmi.de/download/working_paper_36_en.pdf.

¹⁰ Wywiad z przedstawicielką Komisji Europejskiej. Delegacja Komisji Europejskiej w Gruzji.

Odrębną kwestię stanowi nieliczna czeczeńska mniejszość w Wąwozie Pankiskim w Kachetii. Około tysiąca uchodźców czeczeńskich posiada bliżej nie określone prawa do pobytu i żyje w ciągłym zagrożeniu deportacją do Rosji. Zgodnie z informacją uzyskaną od przedstawiciela UNHCR przewiduje się, że do roku 2010 problem ich statusu powinien zostać rozwiązany. Działania pomocowe powinny opierać się na tworzeniu miejsc pracy, rozwoju mikroprzedsiębiorczości w regionie, ale tylko przy współdziałaniu miejscowej władzy.

2.1.4. Rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich

Opis sytuacji:

Zatrudnienie w rolnictwie w Gruzji wynosi przeszło 55% ogółu zatrudnienia (ponad 1,3 mln osób); jednocześnie sektor ten wytwarza zaledwie 13% PKB¹¹ i zmniejszył się o ponad 10% w stosunku do 2002 roku¹². W regionach wiejskich mieszka 59% ogółu osób dotkniętych ubóstwem i 62% dotkniętych skrajnym ubóstwem.¹³ Do głównych przyczyn niskiej efektywności sektora rolniczego należą: słaba infrastruktura agrarna, brak nowoczesnych metod produkcji oraz rozdrobnienie gospodarstw. Na obszarze ponad 69 mln km² jest około 2,6 mln hektarów użytków rolnych; średnio przypada 0,16 hektara użytków rolnych na osobę. Wobec takiego rozdrobnienia gospodarstwa przynoszą niskie dochody, które w większości przeznaczają się na potrzeby bytowe, nie pozostawiając rezerwy, którą można by zainwestować.

Istniejące zasoby wodne są ekstensywnie i nieefektywnie wykorzystywane, przy równoczesnym dużym marnotrawstwie wody. Potencjalne grunty rolne pozostają niezagospodarowane ze względu na trudności z ich nawadnianiem. Jednocześnie w produkcji rolnej dominuje niskonakładowa praca rolników i członków ich rodzin. Urządzenia i maszyny rolnicze oraz zaplecze techniczne są trudno dostępne, nie są zatem powszechnie wykorzystywane.

¹¹ CIA World Factbook, grudzień 2008, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>

¹² http://www.agrowebcac.org/farm/awgeo/show.php?page=country_E

¹³ Wywiad z przedstawicielką Komisji Europejskiej. Delegacja Komisji Europejskiej w Gruzji.

Produkcja gospodarstw rolnych jest kierowana przede wszystkim na rynek wewnętrzny. Choć eksport teoretycznie jest możliwy, utrudnia go, zwłaszcza w przypadku Unii Europejskiej, niemożność pozyskania odpowiedniej certyfikacji. Spełnienie wymaganych standardów wymaga inwestycji w infrastrukturę laboratoryjną, której koszty przekraczają możliwości miejscowych producentów.

Dodatkowym problemem jest brak mechanizmów rozwoju gałęzi przetwórczej związanej z produkcją rolną. W Gruzji sieć sprzedaży produkcji rolnej i zwierzęcej jest bardzo słabo rozwinięta. Nie ma odpowiedniej infrastruktury magazynowania produktów rolnych, co prowadzi do znacznych sezonowych różnic cen.

Produkcja zwierzęca opiera się na niewielkich gospodarstwach rolnych i nie odpowiada zapotrzebowaniu rynku wewnętrznego. Oprócz nielicznych ferm drobiu nie istnieją wyspecjalizowane zakłady hodowli zwierząt. Koncepcja spółdzielczości wiejskiej, która mogłaby doprowadzić do zwiększenia efektywności gospodarki rolnej, jest praktycznie nierozwinięta. Pilotażowy projekt w zakresie spółdzielczości został wdrożony ze środków Komisji Europejskiej w rejonie Achalkalaki (Samcche-Dżawochetia). Przyniósł on efekty w postaci wzrostu wydajności ekonomicznej, podniesienia produkcji, a także zwiększenia dochodów grupy rolników.¹⁴ Działania w sektorze rolniczym powinny być ukierunkowane przede wszystkim na zwiększenie wydajności produkcji rolnej, np. przez wspieranie spółdzielczości i tworzenia grup producenckich oraz wdrażanie efektywnych metod gospodarowania. Istotne wydaje się także wspieranie przetwórstwa produktów rolnych i tworzenia struktury certyfikacyjnej, co prowadzi do promocji eksportu. W tym kontekście podstawową sprawą wydaje się wsparcie eksperckie i edukacyjne w zakresie pozyskiwania środków inwestycyjnych i pomocowych. Jednocześnie, wobec przerostu zatrudnienia w sektorze rolniczym, ważne są też działania zmierzające do przekwalifikowania ludności wiejskiej, a także promocja przedsiębiorczości na poziomie lokalnym.

¹⁴ Wywiad z przedstawicielką Komisji Europejskiej. Delegacja Komisji Europejskiej w Gruzji.

Propozycja działań:

Wśród działań zorientowanych na rozwój wsi należy rozważyć m.in. działania wspierające:

- rozwój spółdzielczości,
- podniesienie efektywności produkcji rolnej, w tym promowanie standardów higieny i jakości produkcji,
- podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników oraz stosowanie nowoczesnych metod uprawy roślin i hodowli zwierząt.

2.1.5 Edukacja, podnoszenie kwalifikacji zawodowych

Opis sytuacji:

Brak wykwalifikowanych kadr stwarza bardzo poważne problemy dla rozwoju gospodarczego i modernizacji kraju. Szkolnictwo w Gruzji opiera się na 6-letniej szkole pierwszego stopnia, 3-letniej szkole drugiego stopnia oraz 3-letniej szkole średniej. Edukacja obowiązkowa kończy się na szkole drugiego stopnia. Ukończenie szkoły średniej jest warunkiem dalszej edukacji wyższej. Szkolnictwo wyższe w uczelniach państwowych i prywatnych jest odpłatne. Opłata w wysokości od 600 USD za każdy rok studiów skutecznie uniemożliwia większości młodych ludzi dostęp do tej formy edukacji. W efekcie problemem edukacyjnym o charakterze strukturalnym są ograniczenia w dostępie do edukacji na poziomie wyższym. Dodatkowym problemem jest zbyt mała liczba nauczycieli o odpowiednich kwalifikacjach, stosujących nowoczesne metody nauczania, a także brak pomocy naukowych i wysokie ceny podręczników. Równocześnie brak jest specjalistycznej edukacji na poziomie średnim i wyższym nakierowanej na kształcenie m.in. kadry urzędniczej, samorządowej, pracowników socjalnych itd. W tym zakresie szczególnie pomocne byłyby działania edukacyjne ze strony polskich samorządów, urzędów szczebla centralnego i organizacji pozarządowych w postaci specjalistycznych szkoleń prowadzonych na miejscu. Staże i stypendia powinny stanowić uzupełnienie szerszego programu wsparcia, nie powinny natomiast być głównym działaniem projektowym, gdyż nie rozwiązują problemu systemowo i nie dają gwarancji trwałości efektów.

Ważnym elementem edukacyjnym podnoszącym konkurencyjność i kompetencyjność przedstawicieli administracji oraz organizacji pozarządowych czy ośrodków akademickich jest wiedza z zakresu przygotowywania wniosków i aplikowania w konkursach grantowych międzynarodowych instytucji. Unia Europejska zamierza przeznaczyć na działania rozwojowe dla Gruzji na najbliższe lata około 500 mln EUR. Pomoc ta może ulec zmianie w zależności od zdolności absorpcji środków.

Priorytety działań oraz procedury przyznawania środków nie zostały jeszcze ostatecznie określone, prognozuje się jednak wydatkowanie ich na takie obszary, jak: infrastruktura, drogi, turystyka, rolnictwo, wsparcie przedsiębiorstw, obszarów wiejskich, pomoc społeczna, edukacja, ochrona środowiska itd¹⁵. Odbiorcami pomocy będą prawdopodobnie przede wszystkim instytucje centralne, a w mniejszym stopniu – samorządy i organizacje pozarządowe.

Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że dostępność środków (zarówno z funduszy unijnych, jak i od innych donatorów jest ograniczana m.in. przez brak spójnej informacji o możliwościach pozyskiwania grantów i dofinansowania. Złożone procedury aplikacyjne sprawiają, że wiele organizacji i samorządów poza centralnymi ośrodkami ma trudności z samodzielnym przygotowaniem wymaganych dokumentów i wniosków. Wiąże się to również z ograniczonym dostępem do Internetu i niskim poziomem komputeryzacji rejonów oddalonych od głównych ośrodków. Oznacza to często, że lokalnym liderom, którzy znają problemy grup i środowisk i często mają gotowe koncepcje projektów ukierunkowanych na ich rozwiązanie, brakuje wiedzy i umiejętności, jak pozyskiwać odpowiednie środki. Istotnym problemem bywa też metodologia tworzenia projektów i ich wdrażania (racjonalnego planowania budżetu, realnego harmonogramu, dokładnego, przejrzystego opisanie celów, rezultatów i działań, a także monitoringu, kontroli i ewaluacji).

¹⁵ "EC Executive Summary report on the trends in the living standards in Georgia since 2003 and presents a comprehensive analysis of poverty and its main determinants using the most recent data". 2007

Propozycje działań:

Szkolenia, warsztaty dla przedstawicieli administracji publicznej, organizacji, instytucji, przedsiębiorców z zakresu:

- **wykorzystania funduszy międzynarodowych, w tym pomocowych** (informowanie organizacji i samorządów lokalnych o dostępnych środkach oraz przygotowanie ich do ubiegania się o dostępne fundusze),
- **metod opracowywania projektu i wypełniania aplikacji konkursowej** (praktyczne zajęcia ukierunkowane na umiejętność tworzenia poszczególnych elementów projektu i łączenia ich w całość. Powinny uwzględniać wszystkie elementy tworzenia projektu: konstruowanie matrycy logicznej, harmonogramu oraz budżetu jako podstawowych narzędzi kontroli i monitoringu, a także idei opracowywania projektów partnerskich),
- **realizacji projektu** (zarządzanie cyklem projektu, monitoring, ewaluacji, promocji, przygotowywania wniosków o płatność, rozliczania, procedury przetargowej etc.).

W ramach prowadzonych kursów warto też uwzględnić:

- kursy komputerowe ułatwiające przygotowanie wniosków i realizację projektów,
- kursy językowe ułatwiające przygotowanie aplikacji w języku obcym, np. angielskim.

Szkolenia i materiały szkoleniowe muszą być przetłumaczone na język gruziński oraz na języki lokalne (w przypadku projektów skierowanych do mniejszości), co zwiększa ich zrozumiałość i dostępność dla potencjalnych lokalnych aplikantów, zwłaszcza w przypadku organizacji i instytucji z regionów peryferyjnych.

2.1.6 Wsparcie społeczeństwa obywatelskiego

Opis sytuacji:

Po ostatnich wyborach w Gruzji znaczna część najlepiej wykwalifikowanych pracowników organizacji pozarządowych przeszła do administracji rządowej. Kolejnym problemem jest ogólny brak zrozumienia dla ideałów filantropii i wolontariatu w społeczeństwie gruzińskim.

Niedostateczna jest też wymiana informacji między organizacjami działającymi na tym samym terenie bądź zajmującymi się podobnymi zagadnieniami tematycznymi.

Współpraca sektora pozarządowego z administracją publiczną praktycznie nie istnieje. Władze centralne i lokalne nie przeznaczają w budżetach kwot na wsparcie III sektora (np. poprzez zadania zlecone). Nie ma systemowych rozwiązań wspierania inicjatyw obywatelskich. Współpraca z samorządami w większości przypadków wynika z inicjatywy organizacji pozarządowych (np. Regional Development Agency).

Istotnym problemem wydaje się powszechność dostępu do informacji, zwłaszcza w odległych ośrodkach. Wobec znacznego niedorozwoju prasy lokalnej i trudności w dostępie do Internetu jedynym dostępnym medium pozostaje telewizja, a w szczególności państwowe programy nadające informacje centralne.

W Gruzji działa w sumie 37 telewizji i 28 rozgłośni radiowych, wydawane są 83 gazety (z tego 24 w Tbilisi, 4 w Samcche-Dżawachetii, 4 w Kwemo-Kartlii, 5 w Adżarii, 2 w Gurii, 12 w Imeretii, 9 w Kachetii, 12 w Samegrelo-Zemo Swanetii i jedna w Mcchecie). Gruzińskie ustawodawstwo dotyczące mediów jest bardzo liberalne, a gazetom przysługują ulgi podatkowe (choć np. zwrot podatku VAT trwa zazwyczaj długo). W wielu przypadkach niejasna jest jednak struktura własnościowa mediów i źródło ich finansowania. Finansowa niezależność mediów może zostać wzmocniona poprzez dynamicznie rozwijający się rynek reklamy. Pojawiła się również praktyka zawierania długoterminowych umów reklamowych. Usługi reklamowe coraz częściej docierają także poza główne ośrodki miejskie, co jest nie tyle efektem lokalnego rozwoju małego i średniego biznesu, co raczej ekspansji największych firm na terenie całego kraju.

W Gruzji działają agencje reklamowe współpracujące z mediami, podniósł się także poziom działów marketingu w redakcjach. Ze względu na większą atrakcyjność medialną reklamodawcy wybierają telewizję, ale nawet w największych, stołecznych kanałach TV przychody ze sprzedaży reklam nie przekraczają 30% wszystkich dochodów. W przypadku prasy wyjątkowym przykładem jest sytuacja gazet „Achali Gazeti” i „Guria News”, gdzie dochody z reklam zaczynają przewyższać dochody ze sprzedaży.

Usprawniono też ostatnio dystrybucję prasy: w kraju działa 12 firm zajmujących się kolportażem (głównie w stolicy, mniej w regionach). Dla wydawnictw prasowych problemem są jednak wciąż dość wysokie koszty druku, zwłaszcza w regionach, a także niski poziom techniki dziennikarskiej oraz kształcenia.

W Gruzji nie prowadzi się badań czytelnictwa, a tutejsze ośrodki badania opinii publicznej są mało profesjonalne. W ubiegłym roku, w ramach projektu OSGF¹⁶, cztery regionalne gazety z zachodniej części kraju przeprowadziły badania oczekiwań i preferencji czytelniczych. Było to jedyne takie badanie w ostatnim okresie.

W Gruzji nie działa również żadne zawodowe stowarzyszenie dziennikarzy, które mogłoby bronić ich interesów.¹⁷

Proponowane działania:

1. **Wsparcie techniczne dla rozwoju organizacji pozarządowych**, np. poprzez szkolenie pracowników organizacji pozarządowych w zakresie zakładania, funkcjonowania i zarządzania NGO, formułowania strategii i planu rozwoju, współpracy międzysektorowej, PR, tworzenia i realizacji projektów, strategii rzeczniczych oraz fundraisingu.
2. **Podnoszenie świadomości społecznej** i kreowanie postaw obywatelskich, np. poprzez kampanie społeczne, promocję filantropii i wolontariatu.
3. **Wsparcie mediów lokalnych** oraz programów lokalnych dostarczanych za pośrednictwem państwowych kanałów telewizyjnych. Działania mające na celu wspieranie i rozwój lokalnej prasy jako źródła informacji dla lokalnego odbiorcy. Podnoszenie kwalifikacji zawodowych dziennikarzy, dystrybucja prasy w regionach, badania czytelnictwa, badania rynkowe prasy.

¹⁶ Open Society Georgia Foundation.

¹⁷ Media.ge; *Media Sustainability Index 2008. The Development of Sustainable Independent Media in Europe and Eurasia*, IREX, s.132–145, http://www.irex.org/programs/MSI_EUR/2008/MSIEE08-Georgia.pdf.

2.1.7 Turystyka i ekologia

W porównaniu z innymi sektorami gospodarki Gruzji turystyka jest, jak się wydaje, branżą najbardziej rozwiniętą. Doświadczenia w tym zakresie wywodzą się jeszcze z czasów radzieckich. W dużej części kraju nadal istnieje infrastruktura turystyczna, choć niskiej jakości. Poza kilkoma regionami (Tbilisi, Borżomi, okolice Batumi) niedostateczna jest baza noclegowa o wyższym standardzie. Liczne biura podróży dysponują zróżnicowaną ofertą turystyczną. Konflikt zbrojny w sierpniu 2008 r. dramatycznie ograniczył liczbę przyjeżdżających turystów.

Najmniej rozwinięta jest baza noclegowa dla niskobudżetowej turystyki indywidualnej. Poza niektórymi miejscami (Adżaria, Mccheta, Tbilisi, Borżomi, Kazbegi) brakuje informacji turystycznej, noclegów typu B&B, oferty ekoturystycznej i prywatnych kwater.

Choć w większości miejscowości w Gruzji można znaleźć prywatną kwaterę, nie ma jednak na ten temat stosownej informacji. Równocześnie nadal wiele do życzenia pozostawia infrastruktura szlaków turystycznych.

Podstawowe oczekiwania wiążą się z przekazaniem *know-how* w zakresie tworzenia prywatnych miejsc noclegowych o niższym standardzie, prowadzenia działalności marketingowej oraz oferowania dodatkowych usług (wynajem koni, rowerów, usługi przewodnickie itp.). Strona gruzińska formułuje oczekiwanie, by projekty związane z turystyką łączyły się z aktywizacją zawodową rolników oraz rozwojem indywidualnej działalności gospodarczej i wspomaganie drobne przetwórstwa oraz rzemiosła.

Ze względu na bardzo dużą aktywność różnych organizacji realizujących projekty związane z rozwojem turystyki każda nowa inicjatywa (bądź kontynuacja działań z lat poprzednich) powinna być oparta na uaktualnionej i szczegółowej analizie potrzeb danego regionu oraz skoordynowana z innymi organizacjami – zarówno lokalnymi, jak i międzynarodowymi.

Dotyczy to tych rejonów Gruzji, w których już działają programy skierowane na rozwój turystyki, a w szczególności regionów, w których organizacje i instytucje donatorów zamierzają przeznaczyć dodatkowe środki na ich wsparcie.

3. Podsumowanie

Analiza zebranych danych pozwala sądzić, że działania pomocowe wspierające poszczególne sektory powinny być realizowane na poziomie rejonów.

W dokumencie tym nie odnieśliśmy się do problemów związanych z rozwojem i procesami transformacji na poziomie władzy centralnej. Nie znaczy to, że wsparcie takie nie jest potrzebne. Równomierny rozwój państwa i społeczeństwa musi następować dwutorowo: oddolnie i odgórnie. Niestety, równowaga rozwojowa między tymi dwoma kierunkami jest bardzo zachwiana. Wszystkie elementy wykonawcze są planowane odgórnie i sterowane centralnie, zamiast być realizowane na poziomie lokalnym. Dlatego też uznaliśmy, że najważniejszym zadaniem organizacji i instytucji zainteresowanych programami pomocowymi skierowanymi do Gruzji powinny być działania realizowane na poziomie samorządów.

Wśród sektorów, na które należy zwrócić uwagę z perspektywy ogólnopaństwowej, a które nie zostały ujęte w tym opracowaniu dostatecznie szczegółowo, należy wymienić m.in. stworzenie i wdrożenie programu rozwoju wsi i rolnictwa, w tym edukacji rolnej i systemu doskonalenia zawodowego rolników. Ważne jest również wsparcie programowe dla uchodźców wewnętrznych (głównie tzw. starych IDPs – sprzed konfliktu sierpniowego) poprzez stworzenie im odpowiednich warunków do stabilnego funkcjonowania w środowisku społecznym.

Innym zagadnieniem zasługującym na szerszą analizę jest kompleksowa reforma systemu ochrony zdrowia i pomocy społecznej.

Bardzo ważnym, ale marginalizowanym problemem jest HIV/AIDS. Brak jest zarówno centrum informacyjnego, jak i programu badania zachorowalności na HIV oraz osób żyjących z AIDS.

Oddzielnym zagadnieniem wymagającym dogłębnej analizy jest budowanie środowiska sprzyjającego małej i średniej przedsiębiorczości (ang. SME¹⁸) poprzez wsparcie sektora usług i reorientacji zawodowej rolników małoobszarowych. Krótki okres realizacji zadania nie pozwolił na zebranie odpowiedniej ilości danych, które umożliwiłyby opracowanie stosownych rekomendacji dla zainteresowanych w tym sektorze.

¹⁸ Small and Medium Enterprises

polska pomoc

RAPORT Z WIZYTY STUDYJNEJ W GRUZJI

Sugerujemy również analizę potrzeb w wyspecjalizowanych sektorach państwowych, a także ważnych dla społeczeństwa i rozwoju państwowości strukturach siłowych. Specjalistyczne szkolenia dla policji, służb ochrony pogranicza czy straży pożarnej wymagają wyspecjalizowanej wiedzy i doświadczenia. Programy pomocy rozwojowej w tych sektorach powinny być opracowane i realizowane przez wyspecjalizowane agencje, ze szczególnym naciskiem na kształcenie kadr w systemie ToT¹⁹ (szkolenia dla trenerów).

polska pomoc

¹⁹ Ang. *Training of Trainers*.

4. REKOMENDACJE

W trakcie realizacji zadania doszliśmy do wniosku, że aby systemowo i trwale realizować program rozwojowy na rzecz Gruzji, należy zwrócić uwagę na następujące elementy:

4.1 Rekomendacje dla aplikantów²⁰

a) szeroka współpraca programowa

Działania pomocowe powinny być przygotowywane i konsultowane z maksymalnie szerokim gronem beneficjentów i partnerów, do których projekt jest kierowany. W konsultacjach powinny brać udział zarówno organizacje i instytucje lokalne (w tym samorządy i organizacje pozarządowe), jak i międzynarodowe organizacje realizujące podobne tematycznie projekty w innych regionach Gruzji. Pozwoli to na usystematyzowanie oraz koordynację zadań, co w efekcie przełoży się na osiągnięcie wspólnie wybranych celów.

b) polityka informacyjna

W celu zapewnienia dobrej koordynacji – co pozwoli unikać dublowania działań oraz zagwarantuje wysoką jakość realizowanych projektów pomocowych – organizacje, agencje czy instytucje powinny systematycznie informować o swoich działaniach administrację lokalną, władzę centralną, a także inne organizacje działające w danym sektorze (w tym organizacje donorów) oraz Ambasadę RP w Tbilisi. Dobra praktyka wymiany informacji pozwoli również na wdrażanie wypróbowanych standardów w danej dziedzinie czy zadaniu.

c) działania strategiczne i długofalowe

Organizacje zainteresowane realizacją projektów rozwojowych na rzecz Gruzji powinny opracować długoterminową strategię działania w wybranym sektorze, skoncentrowaną na systematycznym i trwałym uzyskiwaniu zaplanowanych rezultatów.

²⁰ organizacji i instytucji aplikujących w konkursach i programach grantowych w Polsce, jak i międzynarodowych.

4.2 Rekomendacje dla donatorów²¹

(w tym, m.in. Departamentu Współpracy Rozwojowej MSZ, powiatów i miast partnerskich z ich odpowiednikami w Gruzji oraz instytucji z sektora prywatnego)

a) bezpośrednie wsparcie budżetowe

Dostosowanie ustawodawstwa umożliwiającego wieloletnie finansowanie oraz bezpośrednie wsparcie programowe wybranych sektorów gospodarki.

b) opracowanie strategii pomocowej dla Gruzji

Przeprowadzenie dodatkowej analizy regionalno-sektorowej w celu opracowania konkretnej, długoterminowej strategii dla Gruzji z uwzględnieniem regionalnych i lokalnych aspektów poszczególnych regionów.

polska pomoc

²¹ Przez donatorów rozumiemy organizacje i instytucje (w tym z sektora prywatnego) wydzielające środki finansowe w ramach swoich programów grantowych.

5. ZAŁĄCZNIKI

5.1 Informacja o ekspertach - członkach grupy zadaniowej

Krzysztof Czaja

Zastępca dyrektora Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Wałbrzychu. Z wykształcenia socjolog. Ukończył podyplomowe studia z zakresu organizacji pomocy społecznej na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. Posiada wieloletnie doświadczenie edukacyjno-dydaktyczne na poziomie uniwersyteckim oraz w realizacji krajowych i międzynarodowych projektów edukacyjnych. Jest autorem opracowań z zakresu m.in. pomocy społecznej, aktywności lokalnej, profilaktyki uzależnień, przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Zajmuje się badaniami w zakresie wykluczenia społecznego oraz marginalizacji społecznej mieszkańców Wałbrzycha. W niniejszym opracowaniu był odpowiedzialny za kwestie m.in. związane z analizą obecnej sytuacji społecznej w Gruzji, jak również jej aspektem instytucjonalnym.
email: k.czaja@mops.walbrzych.pl

Bronisław Rzeszotarski

Z wykształcenia prawnik. Specjalista ds. mniejszości narodowych i turystyki. Współpracował z Ośrodkiem Studiów Wschodnich i Fundacją CASE. Podczas wizyty studyjnej zajmował się kwestiami związanymi z reformą samorządu lokalnego, mniejszościami narodowymi oraz zagadnieniami turystyki i ekologii.
email: bronco@o2.pl

Wojciech Tworkowski

Pracownik Fundacji Batorego, zajmuje się m.in. koordynacją projektów dotyczących Kaukazu Południowego i Azji Centralnej. Członek Komitetu Wykonawczego (zarządu) Grupy Zagranica – koalicji polskich organizacji pozarządowych działających poza granicami kraju. Poprzednio był zatrudniony jako analityk w Ośrodku Studiów Wschodnich w Dziale Kaukazu i Azji Centralnej, a w latach 2000–2003 pracował dla międzynarodowych organizacji pozarządowych w Kazachstanie i Uzbekistanie.
email: wtworkowski@batory.org.pl

Juliusz Ziemak

Absolwent Politechniki Warszawskiej. Posiada wieloletnie międzynarodowe doświadczenie w projektowaniu, zarządzaniu i realizacji projektów humanitarnych oraz związanych z pomocą rozwojową w organizacjach pozarządowych, ONZ i OBWE. Pracował m.in. na Kaukazie Północnym, w Azji Centralnej oraz w misjach pokojowych na Timorze Wschodnim i na Bałkanach. Obecnie w Departamencie Współpracy Rozwojowej MSZ zajmuje się m.in. koordynacją monitoringu projektów pomocowych realizowanych na rzecz krajów rozwijających się, finansowanych w ramach programu polskiej pomocy zagranicznej.

email: julekz@yahoo.com

Anna Żarnowiecka

Z wykształcenia pedagog. Specjalistka ds. projektów i koordynatorka projektów w Fundacji „Partnerzy dla Samorządu”. Stypendystka Uniwersytetu La Coruna. Ukończyła studia podyplomowe z zakresu programów europejskich na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Opracowała i realizowała projekty w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego, EQUAL, Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki oraz programu polskiej pomocy zagranicznej. Posiada doświadczenie w pracy w międzynarodowym środowisku przy realizacji projektów rozwojowych.

email: anna.zarnowiecka@gmail.com

5.2 Harmonogram wizyty

30.11.2008 (niedziela)

4.55 – przylot do Tbilisi

14.30 – spotkania z:

Anti-violence Network of Georgia

New Victor

Harm Reduction Georgia

PEONI

17.30 – Young Republican Institute

1.12.2008 (poniedziałek)

10.00–11.00 – Ambasada RP w Tbilisi

11.30–12.30 – spotkanie z panem Dawidem Chichinadze, dyrektorem CEGSTAR, i panem Teimurazem Khomeriki, asystentem projektu

13.00–14.00 – spotkanie z panem Jambulem Barakuradze, zastępcą ministra ds. regionalnych, oraz panem Giorgim Abuladze, dyrektorem programów gospodarczych Ministerstwa ds. Regionalnych

14.30–15.30 – spotkanie z panią Lią Toduą, koordynatorką Environmental Protection Program, Center for Strategic Research and Development

19.30–21.00 – spotkanie z panią Lianą Melikiszwili, ekspertem ds. etnicznych

2.12.2008 (wtorek)

8.30–9.45 – spotkanie z panem Wano Chhikvadze, Euroasia Foundation

10.00–10.45 – spotkanie z panem Besikiem Tserediani, wiceministrem w Ministerstwie ds. Uchodźców i Zakwaterowania Gruzji

11.00–13.45 – spotkanie z zastępcą przewodniczącego Komisji Parlamentarnej ds. Regionów oraz panem Mindia Kashibadze, Komisja ds. Efektywnego Zarządzania

15.30–17.00 – spotkanie z panią Marią Jarrera, attache, w Delegaturze Komisji Europejskiej w Gruzji

17.30–19.00 – spotkanie w Georgia Young Agrarian Scientifics Union

3.12.2008 (środa)

9.30–10.15 – Ambasada RP w Tbilisi

10.30–12.00 – International Organisation for Migration

13.00–15.30 – zakon kamilianów w Gruzji

16.00–17.30 – UNHCR Georgia

4.12.2008 (czwartek)

8.00–23.00 – wizyta terenowa w regionie Kutaisi, Imeretia

13.00–15.00 – Parlament Gruzji, Przedstawicielstwo na Gruzję Zachodnią

- Andro Loladze, szef Przedstawicielstwa Parlamentu Gruzji na Gruzję Zachodnią
- Iuza Gigashvili, wiceprezes Gruzińskiego Stowarzyszenia Pszczelarzy Zawodowych
- Zaza Deladze, Stowarzyszenie Młodych Uczonych
- przedstawiciele lokalnych organizacji pozarządowych

15.15–17.00 – Merostwo m. Kutaisi

- Tengiz Topuridze, szef Biura Mera m. Kutaisi
- Niko Chikhladze, szef Wydziału Ekonomicznego, Biuro Przedstawiciela Prezydenta Gruzji (gubernatora) w regionie Imereti
- eksperci – pracownicy merostwa i biura gubernatora

5.12.2008 (piątek)

10.30–12.00 – CARITAS Georgia

12.30–15.00 – spotkanie z panią Urszulą Doroszewską, ambasadorem RP w Gruzji

19.00 – spotkanie z panem Witoldem Sartoriusem, prezesem Fundacji Edukacji Ekonomicznej

5.3 Spis literatury i odnośników do źródeł informacji

Parlament Gruzji

<http://www.parliament.ge>

Ministerstwo Spraw Zagranicznych Gruzji

<http://www.mfa.gov.ge>

Ministerstwo Rolnictwa

<http://www.maf.ge/eng/>

Region Kvemo-Kartli

<http://kvemokartli.gov.ge/en/index.htm>

Georgian Technical University

http://www.gtu.edu.ge/index_eng.php

Tbilisi State University

<http://www.tsu.edu.ge/indexe.asp>

Georgian State Agrarian University

http://www.gsau.edu.ge/gsau_en/index.htm

Główny Urząd Statystyczny Gruzji

<http://www.statistics.ge>

Delegatura Komisji Europejskiej w Gruzji i Armenii

<http://www.delgeo.ec.Europa.eu/en/>

Caucasus Environmental NGO Network

<http://www.cenn.org/>

The Center for Effective Governance System and Territorial Arrangement Reform

<http://www.cegstar.ge>

Plany rozwoju ekonomicznego poszczególnych jednostek samorządowych:

http://www.cegstar.ge/index.php?sec_id=336&lang_id=ENG

Civil Society Institute

<http://www.civilin.org/Eng/index.php>

„Study of Development of Welfare Organizations in Georgia”, 2007, Tbilisi

“Small Business Guide”, 2007, Tbilisi

“Results of Monitoring of Law on Public Procurement of Services”, 2006, Tbilisi

CIA – The World Factbook

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>

5.4 Dane kontaktowe rozmówców

Anti-Violence Network of Georgia

Eliso Amirejibi, Regional Coordinator

e-mail: eli_amira@yahoo.com

www.avng.ge

Manana Sologashvili, Psycholog

e-mail: mananasolog@yahoo.com

Camillians in Georgia

O. Paweł Dryl

info@kamilianie-gruzja.com

www.kamilianie-guzja.com

Caritas Georgia

Fr. Witold Szulczyński, General Director

e-mail: director@caritas.ge

The Center for Effective Governance System and Territorial Arrangement Reform

David Chichinadze, Director

e-mail: david@cegstar.ge

www.cegstar.ge

Teimuraz Khomeriki, Project Associate on Local Self-Governance Institutional Arrangement Issues

e-mail: temo@cegstar.ge

The Center for Strategic Research and Development of Georgia

Eka Datuashvili, Civic Development Program Coordinator

e-mail: office@csrdg.ge, edatuashvili@csrdg.ge

www.csrdg.ge

Shota Murgulia, Research and Reforms Facilitation Program Coordinator

e-mail: office@csrdg.ge, shota@csrdg.ge

polska pomoc

Lia Todua, Environmental Protection Program Coordinator

e-mail: office@csrdg.ge, liatodua@csrdg.ge

Eurasia Partnership Foundation

Vana Chhikvadze, EU Integration Programs Manager

e-mail: ichkhikvadze@epfound.ge

www.epfound.org

European Union, Delegation of the European Commission to Georgia

Maria Iarrera, Attache

e-mail: Maria.IARRERA@ec.Europa.eu

www.delgeo.ec.Europa.eu

Fundacja Edukacji Ekonomicznej

Witold Sartorius, prezes Zarządu

e-mail: WSartorius@aol.com

www.egov.edu.pl

Georgian Young Agrarian–Scientifics Union

Lela Tsirekidze, President;

Professor Scientific Secretary of the branch of Economy and Agronomy of the Georgian Academy of Agricultural Sciences

e-mail: GYASA2000@yahoo.com

International Organisation for Migration - Georgia

Kristin Dadey, Program Officer

kdadey@iom.ge

www.iom.ge

Nino Tchoidze, Program Officer

ninoc@iom.ge

Ministry of Refugees and Accommodation of Georgia

Besik Tserediani, Deputy Minister

e-mail: besiki73@yahoo.com

www.mra.gov.ge

Save the Children US

Katarzyna Wargan, Rebuilding Lives Project Director

e-mail: katarzyna@savechildren.ge

Save the Children, Coalition for Independent Living

Giorgi Dzneladze, Project Officer

e-mail: ligadzneladze@mail.ru

UNHCR

Maura Morandi, Associate Programme Officer

e-mail: morandi@unhcr.org

Rita Richter, Snr Programme Officer

e-mail: richterr@unhcr.org

Kacper Ruciński, Associate Programme Officer

e-mail: rucinski@unhcr.org

Young Republican Institute

George Abashishvili, Executive Director

e-mail: abashishvili@yri.ge, yri@yri.ge

www.yri.ge

5.5 Przykładowe zestawienie cen usług i produktów²²

1 lari (GEL) = 1,8498 PLN ²³

1 GEL = 0.60716 USD

1 USD = 1.647 GEL

1 GEL = 0.46267 EUR

1 EUR = 2.16136 GEL ²⁴

Tab. 1. Produkty żywnościowe

PRODUKTY ŻYWNOŚCIOWE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Chleb	1 szt.	0,60
Cukier	1 kg	1,40
Sól	1 kg	0,40
Mąka	1 kg	1,10–1,20
Olej	1 litr	3,20–5,00
Ryż	1 kg	2,60–2,85
Kiełbasa	1 kg	5,00–10,00
Parówki	1 kg	6,00–14,00
Wołowina	1 kg	7,50–9,00
Wieprzowina	1 kg	8,00–10,00
Szynka	100 g	1,80–2,50
Bekon	100 g	1,70–2,30
Kurczak	1 kg	5,00–6,00
Ryba	1 kg	4,00–20,00
Masło	200 g	1,50–1,90
Mleko	1 litr	1,90–2,20
Margaryna	200 g	1,00
Śmietana	250 g	0,70–0,85
Jogurt	500 g	1,70–1,90
Ser	1 kg	5,00–10,00
Majonez	500 g	1,20–1,40
Makaron	1 kg	1,60–1,70
Jajko	1 szt.	0,25–0,30
Guma do żucia	1 opakowanie	0,50–0,60

²² Ceny (z 5.12.2008 r.) przykładowe; powinny być traktowane jako orientacyjne.

²³ <http://nbp.pl> z 11.12.2008

²⁴ <http://cn.quote.com> z 11.12.2008

Tab. 2. Owoce i warzywa

OWOCE I WARZYWA	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Jabłko	1 kg	1,00–3,00
Gruszka	1 kg	1,00–1,15
Banan	1 kg	3,00–4,00
Morela	1 kg	1,50–2,00
Brzoskwinia	1 kg	1,00–2,00
Arbuz	1 kg	0,25–0,55
Melon	1 kg	0,85–1,00
Mandarynka	1 kg	0,75–1,50
Pomarańcza	1 kg	1,00
Cytryna	1 kg	0,30–0,50
Orzech laskowy	1 kg	2,00–3,00
Orzech włoski	1 kg	2,50–5,00
Ogórek	1 kg	0,25– 0,35
Pomidor	1 kg	0,45–2,85
Kapusta	1 kg	0,40–0,50
Ziemniaki	1kg	0,35–0,75
Fasola	1kg	2,50–3,50
Marchewka	1 kg	1,00–1,15
Cebula	1 kg	0,50–0,70
Czosnek	1 kg	2,00–3,00

Tab. 3. Słodycze

SŁODYCZE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Cukierki	1 kg	3,50–8,00
Herbatniki	1 kg	3,00–5,50
Baton	1 szt.	0,70–1,25
Czekolada	100 g	1,55–3,80
Ciasto	1 porcja	0,75–1,00
Miód	1 kg	10,00–12,00

Tab. 4. Napoje

NAPOJE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Woda mineralna niegazowana	1litr	0,80–0,90
Woda mineralna gazowana	1litr	1,10–1,40
Lemoniada	0,5 litr	0,50–0,70
Sok pomarańczowy	1litr	2,10–4,00
Fanta, Sprite, Coca-cola	1litr	1,00
Herbata	1opakowanie	1,50–8,00
Kawa	1 opakowanie	2,00–13,00

Tab. 5. Środki higieniczne i kosmetyki

ŚRODKI HIGIENICZNE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Mydło	1 szt.	0,75–0,85
Proszek do prania	1 opakowanie	0,75–7,00
Pasta do zębów	1 tubka	1,00–7,00
Szczoteczka do zębów	1 szt.	1,10–15,00
Szampon	200 ml	2,50–8,00
Papier toaletowy	1 szt.	0,50– 0,75
Chusteczki higieniczne	1 opakowanie	0,20–0,30

Tab. 6. Produkty gospodarstwa domowego

WYPOSAŻENIE GOSPODARSTWA DOMOWEGO	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Widelec	1 szt.	1,00–5,00
Łyżka	1 szt.	1,00–5,00
Łyżeczka	1 szt.	0,50–2,00
Nóż	1 szt.	1,00–4,00
Chochla	1 szt.	2,00–3,00
Miska	1 szt.	3,00–8,00
Tarka	1 szt.	2,00–3,00
Talerz	1 szt.	1,00–5,00
Kubek	1 szt.	3,00–4,00
Kieliszek	1 szt.	1,00–2,00
Garnek	1 szt.	10,00–30,00
Patelnia	1 szt.	10,00–20,00
Wałek	1 szt.	3,00–5,00
Torba foliowa	1 szt.	0,15–0,50
Zapałki	10 pudełek	0,40–0,55
Zapalniczka	1 szt.	0,30–2,00
Żarówka 60 WAT	1 szt.	0,45–0,55
Elektryczny ogrzewacz wody	1 szt.	220,00–300,00
Gazowy ogrzewacz wody	1 szt.	300,00–700,00
Wiatrak	1 szt.	30,00–150,00
Zamek do drzwi	1 szt.	20,00–80,00
Dzwonek do drzwi	1 szt.	5,00–18,00
Gniazdko elektryczne	1 szt.	3,00–10,00
Wtyczka	1 szt.	0,50–1,50
Przedłużacz	5 m	7,00–10,00
Przewód do urządzeń elektronicznych	1 m	1,50–1,70
Taśma klejąca	1 szt.	0,15–0,20
Taśma klejąca techniczna	1 szt.	1,10–1,15
Kombinerki	1 szt.	4,00–5,00

Przecinak	1 szt.	4,00–7,00
Śrubokręt	1 szt.	3,00–4,00
Młotek	1 szt.	4,00–5,00
Instalacja alarmu	1 szt.	200,00–300,00
Telewizor	1 szt.	170,00–250,00
DVD	1 szt.	70,00–90,00
Kamera	1 szt.	300,00–500,00
Pralka	1 szt.	600,00–700,00
Lodówka	1 szt.	700,00–900,00
Zmywarka	1 szt.	400,00–450,00
Kuchenka z piekarnikiem	1 szt.	500,00
Czajnik elektryczny	1 szt.	50,00–60,00
Mikser	1 szt.	40,00–50,00
Toster	1 szt.	70,00
Żelazko	1 szt.	35,00
Odkurzacz	1 szt.	150,00
Zegar elektroniczny	1 szt.	10,00
Telefon stacjonarny	1 szt.	30,00
Telefon komórkowy	1 szt.	250,00–300,00
Wentylator	1 szt.	50,00
Klimatyzator	1 szt.	300,00
Stół	1 szt.	250,00
Krzesło	1 szt.	80,00
Łóżko	1 szt.	200,00
Szafa	1 szt.	300,00
Sofa	1 szt.	300,00
Meble kuchenne	1 komplet	600,00–700,00
Lampa	1 szt.	50,00
Lustro	1 szt.	30,00
Poduszka	1 szt.	25,00
Koc	1 szt.	45,00
Nożyczki	1 szt.	5,00
Nitka	1 szt.	0,70
Igła	1szt.	0,10

Tab. 7. Odzież i obuwie.

ODZIEŻ / OBUWIE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Spódnica	1 szt.	50,00–70,00
Spodnie	1 szt.	70,00–80,00
Koszula	1 szt.	40,00–50,00
Marynarka	1 szt.	130,00–150,00
Płaszcz	1 szt.	200,00–250,00
Sweter	1 szt.	40,00–50,00
Garnitur	1 szt.	500,00
Krawat	1 szt.	35,00–40,00

Szalik	1 szt.	15,00
Czapka	1 szt.	15,00–20,00
Buty męskie	1 szt.	50,00–70,00
Czółenka	1 szt.	70,00–150,00
Obuwie sportowe	1 szt.	70,00–80,00
Torebka damska	1 szt.	50,00– 60,00

Tab. 8. Edukacja: opłaty za naukę i przybory szkolne

RODZAJ SZKOŁY, KURSU/ PRZYBORY	CZAS TRAWNIA NAUKI	CENA (W GEL)
Studia na uniwersytecie	1 rok	1500,00–2000,00
Korepetycje z języków obcych	1 miesiąc	90,00–120,00
Kurs obsługi komputera	kilka tygodni	200,00–250,00
Książka	1 szt.	15,00–30,00
Zeszyt	1 szt.	0,50
Długopis	1 szt.	0,50
Ołówek	1 szt.	0,20
Marker	1 szt.	2,00
Papier	1 kartka	0,02
Biurko	1 szt.	150,00–200,00
Tablica	1 szt.	50,00 - 70,00

Tab. 9. Transport: opłaty za przejazdy i ceny paliw

BILETY I PALIWA	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Metro (bilet zwykły)	1 szt.	0,40
Metro (bilet ulgowy)	1 szt.	0,20
Autobus (bilet zwykły)	1 szt.	0,40
Autobus (bilet ulgowy)	1 szt.	0,20
Marszrutka	1 przejazd	0,30–0,50
Bilet autobusowy z Tbilisi do Kutaisi	1 szt.	12,00
Bilet kolejowy z Tbilisi do Batumi (zwykły / ulgowy)	1 szt.	20,00 / 15,00
Bilet kolejowy z Tbilisi do Kutaisi (zwykły / ulgowy)	1 szt.	15,00 / 7,00
Taksówka	Przejazd 10 km	15,00
Bilety lotnicze (w dwie strony) z Tbilisi do stolic państw UE	1 szt	370 - 650 EUR
Bilet lotniczy Tbilisi–Kijów–Tbilisi	1 szt.	315–400 EUR
Benzyna	1 litr	1,20–1,80
Olej napędowy	1 litr	1,40

Tab. 10. Samochody i akcesoria samochodowe: kupno

SAMOCHÓD	ROCZNIK / ILOŚĆ	CENA
Honda Civic	1991 r.	2800–3500 USD
Opel Vectra B	1998 r.	4000– 6000 USD
BMW 325	2000 r.	10 000–15 000 USD
BMW X5	2000–2003 r.	16 000–27 000 USD
Mercedes Benz C	1999–2000 r.	6000–13000 USD
Koło	1 szt.	300–550 GEL
Felga	1 szt.	50–300 GEL
Instalacja alarmu samochodowego	1 szt.	170–220 GEL

Tab. 11. Samochody i autobusy: koszty najmu

SAMOCHÓD / AUTOBUS	WARUNKI NAJMU	CENA (W GEL)
Toyota Prado lub Camry	1 dzień jazdy w mieście (w cenę wliczone paliwo i kierowca)	300,00–350,00
Mercedes klasy S	1 dzień jazdy w mieście (w cenę wliczone paliwo i kierowca)	300,00
Bus - marszrutka	1 dzień jazdy w mieście (w cenę wliczone paliwo i kierowca)	350,00
Autobus	1 dzień jazdy poza miastem (w cenę wliczone paliwo i kierowca)	700,00–1200,00

Tab. 12. Sprzęt i usługi komputerowe

SPRZĘT KOMPUTEROWY	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Komputer stacjonarny	1 szt.	700,00–2000,00
Laptop	1 szt.	800,00–5000,00
Drukarka	1 szt.	100,00–500,00
Skaner	1 szt.	120,00–800,00
Głośniki	1 szt.	12,00–700,00
Słuchawki	1 szt.	5,00–150,00
Mysz	1 szt.	7,00–150,00
Klawiatura	1 szt.	12,00–170,00
Kserokopiarka	1 szt.	300,00–10 000,00
Ksero	1 strona	0,05
Wydruk	1 strona	0,20–0,30
Internet domowy	1 miesiąc	15,00–70,00
Kartridż	1 wkład	65,00–80,00

Tab. 13. Komunikacja: usługi telefonii komórkowej

TARYFY SIECI KOMÓRKOWYCH	CZAS POŁĄCZENIA	CENA (W GEL)
Magti GSM	1 minuta	0,28
Geocell	1 minuta	0,28
Bilain	1 minuta	0,20

Tab. 14. Nieruchomości: sprzedaż, wynajem, dzierżawa, zastaw

TYP NIERUCHOMOŚCI	RODZAJ TRANSAKCJI	CENA (W USD) ZA 1 m ²
Mieszkanie w Tbilisi	sprzedaż	870,00–1000,00
Mieszkanie w Tbilisi	najem	9,00–15,00
Mieszkanie w Tbilisi	zastaw	245,00–300,00
Działka w okolicach Tbilisi	sprzedaż	364,00–380,00
Działka w okolicach Tbilisi	dzierżawa	2,00–3,00
Działka w okolicach Tbilisi	zastaw	20,00–25,00
Przestrzeń handlowa w Tbilisi	sprzedaż	1880,00–2000,00
Przestrzeń handlowa w Tbilisi	najem	18,00–20,00
Przestrzeń handlowa w Tbilisi	zastaw	280,00–300,00

Tab. 15. Opłaty za media i usługi komunalne

RODZAJ OPŁATY	JEDNOSTKA	CENA (W GEL)
Gaz	1 m ³	0,51
Energia elektryczna	1 kW	0,17
Woda	1 m ³	2,40
Wywóz śmieci	-	1,20

Tab. 16. Zdrowie: usługi stomatologiczne i medyczne

USŁUGI STOMATOLOGICZNE I MEDYCZNE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Usunięcie zęba	1 szt.	15,00–20,00
Borowanie	1	45,00
Implant	1 szt.	70,00–80,00
Wizyta u lekarza	1 konsultacja	20,00–50,00
Poród	1	600,00
Hospitalizacja	1 dzień	40,00–70,00

Tab. 17. Materiały budowlane, koszty budowy i remontu

MATERIAŁY BUDOWLANE	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Cement	50 kg	13,00–14,00
Piasek	30 kg	3,00–4,00
Gips	1 kg	0,70
Tapeta	1 rolka	10,00
Dachówka	1 m ²	15,00
Gwoździe	1 kg	1,00
Klej	1 opakowanie	3,00–5,00
Szyba	1 szt.	25,00–70,00
Cegła	1 szt.	0,50–0,60
Projekt budowlany	1 m ²	6,00–9,00
Remont	1 m ²	160,00–240,00
Parkiet	1 m ²	16,00–24,00
Malowanie	1 m ²	8,00–10,00
Krycie dachu dachówką	1 m ²	24,00

Tab. 18. Sprzęt turystyczny

SPRZĘT TURYSTYCZNY	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Rower	1 szt.	100,00–500,00
Narty	1 komplet	500,00–750,00
Namiot	1 szt.	150,00–500,00
Latarka górską	1 szt.	7,00–40,00
Scyzoryk turystyczny	1 szt.	5,00–50,00

Tab. 19. Hotele w Tbilisi

HOTEL	POKÓJ	CENA
Marriott Tbilisi*****	dwuosobowy	395,00 USD
Marriott Tbilisi*****	jednosobowy	370,00 USD
Sheraton Metechi Palace*****	dwuosobowy	300,00 USD
Sheraton Metechi Palace*****	jednosobowy	270,00 USD
Courtyard By Marriott****	dwuosobowy	320,00 USD
Courtyard By Marriott****	jednosobowy	300,00 USD
Ambasadori****	dwuosobowy	190,00 EUR
Ambasadori****	jednosobowy	130,00 EUR
Tori***	dwuosobowy	100,00 EUR
Tori***	jednosobowy	80,00 EUR
Kolkhi**	dwuosobowy	65,00 EUR
Kolkhi**	jednosobowy	50,00 EUR
Hotel*	dwuosobowy	25,00 EUR
Hotel*	jednosobowy	15,00 EUR
Nocleg w kwaterze prywatnej	dwuosobowy	10,00–15,00 EUR
Nocleg w kwaterze prywatnej	jednosobowy	8,00–10,00 EUR

Tab. 20. Usługi kosmetyczne

USŁUGA KOSMETYCZNA	ILOŚĆ	CENA (W GEL)
Strzyżenie damskie	1 szt.	5,00–20,00
Strzyżenie męskie	1 szt.	4,00–15,00
Farbowanie włosów	1 szt.	6,00–10,00
Prostowanie włosów	1 szt.	5,00–8,00
Manicure	1 szt.	5,00–8,00
Pedicure	1 szt.	10,00–15,00

Tab. 21. Usługi pocztowe: na terenie Gruzji i poza jej granicami

RODZAJ PRZESYŁKI	WAGA	CENA (W GEL)
List zwykły	do 20 g	0,70
List polecony	-	1,00
Paczka	do 1 kg	2,50
Listy, przesyłki – wysyłka za granicę	do 0,5 kg	32,00–58,00
Listy, przesyłki – wysyłka za granicę	od 0,5 kg do 1 kg	37,00–69,00
Listy, przesyłki – wysyłka za granicę	od 1 kg do 2 kg	42,00–91,00
Paczki – wysyłka za granicę	do 0,5 kg	34,00–70,00
Paczki – wysyłka za granicę	od 0,5 kg do 1 kg	39,00–84,00
Paczki – wysyłka za granicę	od 1 kg do 2 kg	44,00–112,00

Tab. 22. Usługi reklamowe

MEDIUM EMITUJĄCE / PUBLIKUJĄCE REKLAMĘ	CZAS / ROZMIAR REKLAMY	CENA
Bardzo popularna stacja telewizyjna	1 minuta	100,00–2200,00 USD
Mniej popularna stacja telewizyjna	1 minuta	60,00–500,00 USD
Popularna strona internetowa	1 miesiąc	350,00–700,00 GEL
Mniej popularna strona internetowa	1 miesiąc	100,00–250,00 GEL
Popularne czasopisma i gazety	1 strona	200,00–300,00 GEL
Mniej popularne czasopisma i gazety	1 strona	50,00–120,00 GEL
Średnio popularna stacja radiowa	1 minuta	15,00–30,00 USD